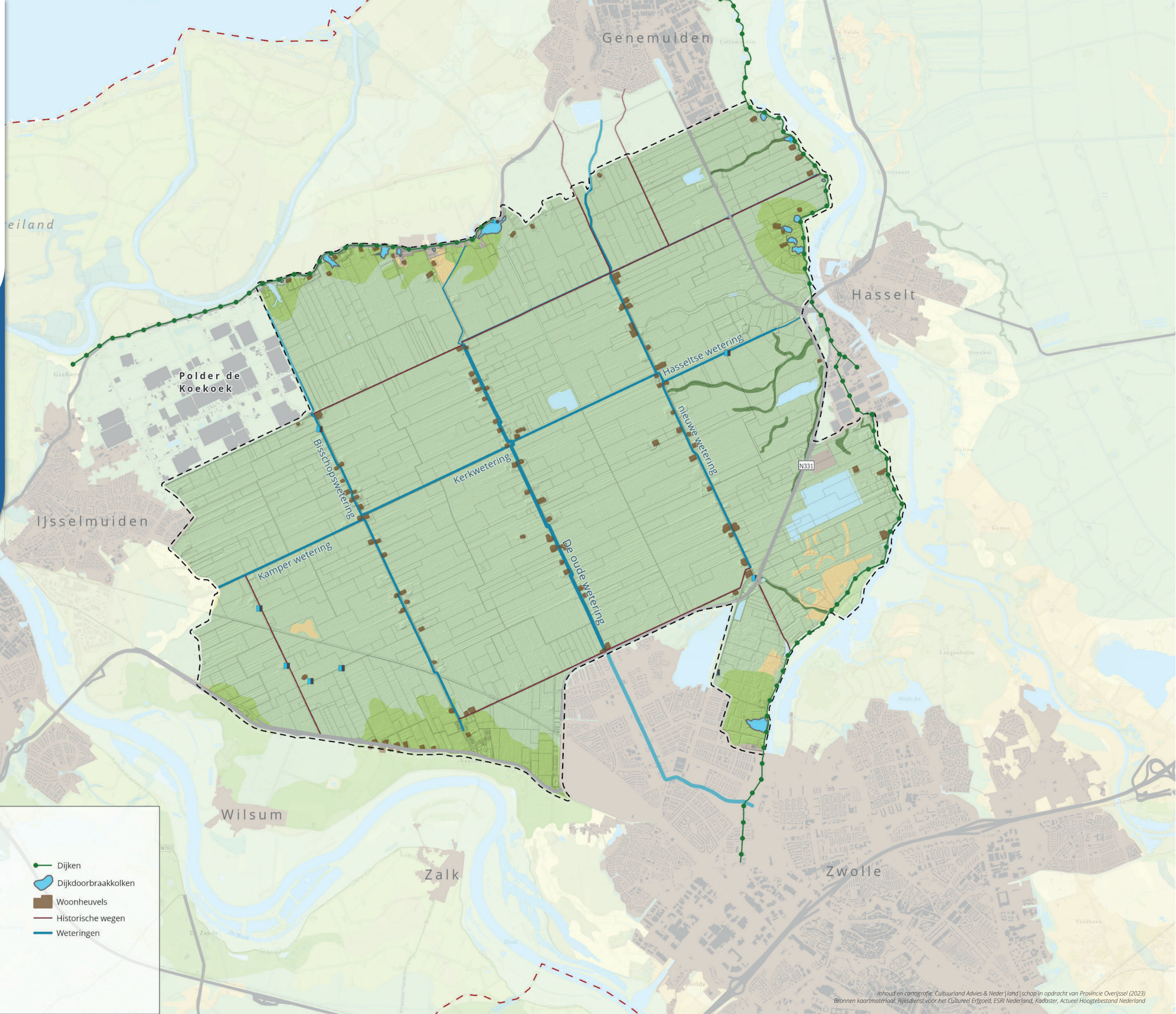


Polder Mastenbroek

Wegen, waterlopen en weidevogels in één van de oudste polders van Nederland



Tussen de IJssel en het Zwarte Water ligt de polder Mastenbroek, grofweg in de driehoek tussen Kampen, Zwolle en Genemuiden. Het landschap met kaarsrechte lijnen en strakke verkavelingsblokken is hier geen gevolg van rigoureuze ingrepen uit de twintigste eeuw, maar werd al in de veertiende eeuw doelbewust zo ontworpen. De polder Mastenbroek is daarmee één van de oudste polders van Nederland. Het rationele stelsel van wegen en waterlopen bepaalt hier al eeuwenlang de inrichting van het gebied. Tegenwoordig is de polder Mastenbroek naast een agrarisch gebied ook een belangrijk weidevogelgebied.



Historisch cultuurlandschap

- | | | |
|-----------------------|-----------------|---------------------|
| Provinciegrens | Uiterwaarden | Dijken |
| Begrenzing deelgebied | Overslaggronden | Dijkdoorbraakkolken |
| Verkaveling | Veenvlaktes | Woonheuvels |
| Dekzandruggen | (Oude) krekens | Historische wegen |
| | | Weteringen |

Tijdvensters

Polder Mastenbroek

1. Het natuurlijke landschap (< 800 na Chr.)

Een natuurlijke laagte gevuld met dekzand

De polder Mastenbroek ligt in een laaggelegen gebied dat is ontstaan in de voorlaatste ijstijd. Een dik pakket landijs bedekt in die periode het gebied en graaft zich een baan door het landschap. Na het smelten van het ijs blijft er een grote laagte achter. In de daaropvolgende ijstijd blijft de bodem permanent bevroren en ligt de zeespiegel enkele tientallen meters lager dan vandaag de dag. Lokaal komen er onder invloed van de harde wind grote hoeveelheden zand tot verstuiving, die verderop weer neerdalen. De ondergrond van de huidige polder bestaat uit een dekzandvlakte met daaromheen enkele hogere dekzandkoppen en -ruggen. Het zijn juist die hoge plekken waar later de dorpen en steden op zijn gebouwd.

Ondoordringbare veenmoerassen en broekbossen

Na de ijstijden wordt het warmer en natter en stijgt ook de grondwaterspiegel aanzienlijk. In de stroomdalen en lagere delen van het landschap worden moerassen gevormd. Afgestorven plantenresten zorgen voor een ophoping van organisch materiaal, waardoor veen tot ontwikkeling komt. Geleidelijk ontstaan op die manier uitgestrekte veenmoerassen en broekbossen die ook de huidige polder Mastenbroek bedekken. In deze grote ondoordringbare natte laagte is permanente bewoning tijdens de prehistorie niet mogelijk. Hoewel het veen hoofdzakelijk door kwelwater wordt gevoed, heeft het gebied ook te maken met overstromingen. Door de ligging tussen de IJssel, de benedenloop van de Vecht (het Zwarte Water) en de voorloper van de Zuiderzee overstroomt het met regelmaat. In de loop der tijd ontstaat zo een dun kleidek bovenop het veen.

2. Middeleeuwse dorpslandschappen (800 tot 1800)

De ontginning van de wildernis

De wildernis van Mastenbroek wordt vanaf de middeleeuwen gemeenschappelijk gebruikt door de bewoners van de omliggende dorpen en steden zoals Grafhorst, IJsselmuiden, Wilsom, Hasselt en Genemuïden. Er wordt turf gestoken, hout gesprokkeld en vee geweid. Het eigendom van Mastenbroek lag echter bij de bisschop van Utrecht. Delen van Mastenbroek worden daarnaast ook opgeëist door de hertog van Gelre en de heer van Voorst. Dit geschil escaleert uiteindelijk in een oorlog tussen aan de ene kant Zwolle, Kampen, de bisschop van Utrecht en de hertog van Gelre en aan de andere kant de heer van Voorst. In het nadeel van de heer van Voorst wordt in 1362 de oorlog beslecht. Direct daarna besluit men om tot ontginning van Mastenbroek over te gaan en wordt het gebied voorzien van een waterkerende ringdijk. In 1364 ziet de stad Kampen af van haar aanspraak op de polder Mastenbroek in ruil voor het recht op de eilanden in de IJsseldelta.

Ontginningsblokken, weteringen en huisterpen

De noodzaak tot ontginning van de polder Mastenbroek wordt veroorzaakt door de groeiende vraag naar geschikte weidegronden voor vee. Onder meer Hasselt kende een bloeiende veehandel. Om het gebied geschikt te maken moet het allereerst sterk ontwaterd worden. Dat gebeurt middels een stelsel aan kaarsrechte weteringen, waarvan de Oude Wetering de eerste is. Vanaf een voormalig veenriviertje in het zuiden tot aan de zeedijk in het noorden wordt deze eerste ontwatering aangelegd. Aan weerszijden worden parallel hieraan op 2250 meter afstand de Bisschopswetering (ten westen) en de Nieuwe Wetering (ten oosten) gegraven. Haaks hierop ligt in het midden van de polder de Kamperwetering, lopend van IJsselmuiden tot aan Hasselt. Met dit raster aan watergangen is de polder onderverdeeld in regelmatige ontginningsblokken. De weteringen dienen tevens als trekvaart tussen Kampen, Zwolle en Hasselt.

De sterke ontwatering van Mastenbroek brengt ook een keerzijde met zich mee. Het veen onder de kleilaag begint te oxideren met een voortdurende bodemdaling tot gevolg. De polder komt daardoor nog lager te liggen dan zijn omgeving en raakt zo nog kwetsbaarder voor wateroverlast. Met name in de wintermaanden, met relatief veel neerslag en hoge grondwaterstanden, staat de polder geregeld blank. Om droge voeten te houden zijn de boerderijen in Polder Mastenbroek dan ook op huisterpen gebouwd.

3. Het moderne landschap (1800 tot heden)

Droogmakerij Koekoekspolder

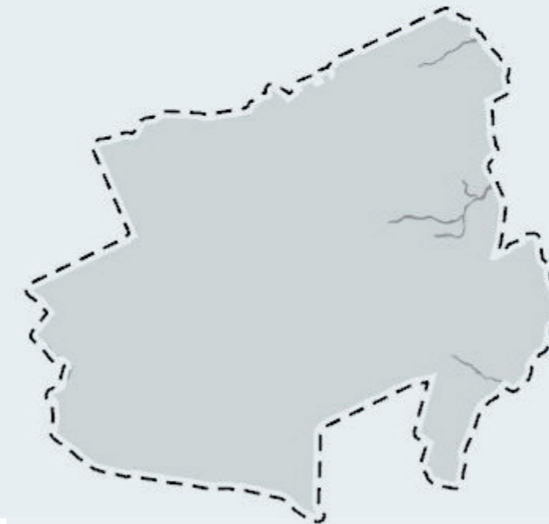
Ondanks de grote vraag naar weidegrond is niet de gehele polder als veenweidegebied gebruikt. In het meest noordwestelijke ontginningsblok, onder meer in gebruik bij de bewoners van Grafhorst, wordt een concessie voor turfwinning verleend. Door de intensieve vervening is dit gehele blok in de loop van de achttiende en negentiende eeuw veranderd in open water. Met behulp van een gemaal maalt men deze waterplas in 1857 droog tot de Koekoekspolder. Dat blijkt echter van korte duur te zijn, door de vervening ligt het gebied nog lager dan de rest van Mastenbroek en na enkele overstromingen verandert de Koekoek al snel weer in een permanente waterplas. Pas in de twintigste eeuw is de Koekoekspolder, met behulp van een nieuw, krachtiger gemaal en een aparte ringdijk, definitief drooggemalen en kan deze in gebruik genomen worden als tuinbouwgebied.

Ruilverkaveling, ontwatering en glastuinbouw

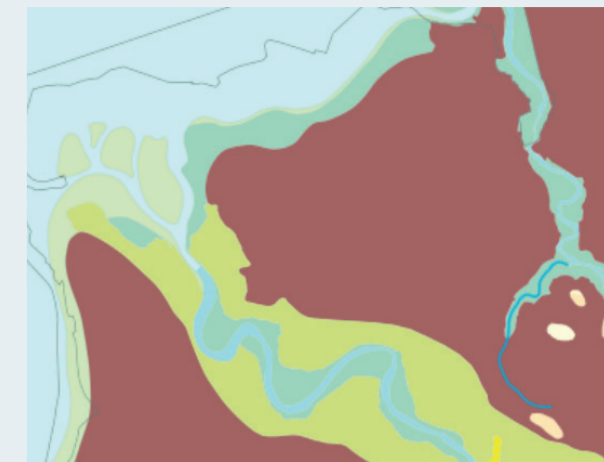
De weteringen vormen als trekvaarten eeuwenlang de belangrijkste vervoersader in Mastenbroek. Om de polder beter te ontsluiten voor autoverkeer zijn langs de weteringen (grind)wegen aangelegd. Deze bleken gedurende de twintigste eeuw echter niet toereikend om tegemoet te komen aan het groeiende (vracht)verkeer. Een ruilverkaveling moet daar in het midden van de twintigste eeuw verandering in brengen en zet vooral in op een betere ontsluiting van de percelen in de polder. In plaats van smalle wegen aan weerszijden van de weteringen wordt gekozen voor één brede verkeersweg aan de zijde waar de meeste boerderijen liggen. Het kruisen van de verkeersweg en de wetering is ook nu nog goed te zien langs de Nieuwe Wetering: soms ligt de wetering aan de linkerkant van de weg, dan weer aan de rechterkant. De wetering loopt op die plekken via een duiker onder de weg door. Op verscheidene plekken, zoals bij de Hasseltse Wetering, is de oude wetering zelfs dichtgegooid en omgevormd tot weg en is hierlangs een nieuwe wetering gegraven.

Door de voortdurende bodemdaling en dichtslibbende weteringen is wateroverlast in de Polder Mastenbroek een terugkerend probleem. Het merendeel van de polder ligt onder NAP, de Koekoekspolder zelfs bijna 3 meter. Nadat enkele weteringen zijn verbreed heeft met name de komst van de elektrische gemalen Veneriete, Cellemuiden en Nieuw Lutterzijl voor een ommekeer gezorgd. Met behulp van deze krachtige gemalen wordt het grondwaterpeil in de polder kunstmatig laag gehouden, zodat het land droog blijft voor agrarische doeleinden. De keerzijde is wel dat de bodemdaling daarmee blijft doorgaan. In het meest zuidelijke deel van de oorspronkelijke polder, grofweg ten zuiden van de Milligersteeg, is aan het begin van de 21e eeuw de Zwolse stadsuitbreiding Stadshagen tot stand gekomen. De Oude Wetering van Mastenbroek loopt hier nog dwars door de bebouwing.

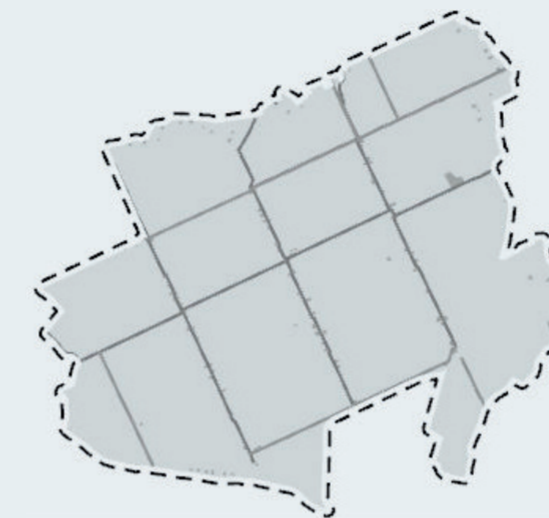
1. <800 na Chr.



Het gebied maakte deel uit van een uitgestrekt veenmoeras, dat vanwege zijn natte karakter geruime tijd niet geschikt was om te ontginnen naar akker of weiland. Binnen dit veenmoeras liepen verscheidene kleine riviertjes, waar het water oppervlakkig naar de zee afstroomde. Ten westen van Hasselt zijn nog een aantal van deze voormalige veenriviertjes in het landschap aanwezig. Op de paleogeografische kaart van omstreeks ca. 1250 is goed te zien hoe het gebied bedekt is met veen (bruinrood).



2. 800 tot 1800



In de tweede helft van de 14e eeuw is de polder voorzien van een ringdijk en is het gebied ontgonnen. De polder werd rationeel verkaveld, waarbij wegen en weteringen haaks op elkaar werden aangelegd. Het geheel lijkt daardoor op een droogmakerij, maar is in feite veel ouder. Door het gevaar van dijkdoorbraken en overstromingen, getuige de verscheidene kolken in het gebied, zijn de oudste boerderijen hier allemaal op woonheuvels gebouwd.



3. 1800 tot heden



Het meest noordwestelijke ontginningsblok werd geruime tijd gebruikt voor turfwinning, waardoor op den duur een grote waterplas is ontstaan. Na een mislukte poging tot inpoldering is dit deel opnieuw drooggemalen in de 20e eeuw en omgevormd tot een glastuinbouwgebied. De gehele polder wordt sterk bemalen om het gebied jaarrond voor agrarische doeleinden te kunnen gebruiken. In de 20ste en 21ste eeuw komt het landschap in de polder onder druk te staan door stadsuitbreidingen en nieuwe infrastructuur.



>> Wetering en boerderij op woonheuvel in de polder Mastenbroek. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

